

„POSLEDNÍ VĚTŠÍ PRVNÍHO“. TIŠTĚNÁ KÁZÁNÍ PROSLOVENÁ PŘI SLAVNOSTI POSVĚCENÍ RAJHRADSKÉHO CHRÁMU A JEJICH HISTORICKÉ MOTIVY

Jiří David

Druhý červnový týden roku 1739 se do paměti rajhradského kláštera vepsal mimořádnou událostí. Olomoucký biskup Jakub Arnošt z Lichtensteinu-Castelcornu, který se jen krátce předtím ujal svého biskupského úřadu, posvětil dne 7. června nový rajhradský chrám, hlavní oltář a osm oltářů pobočných. K události se pojila osmidenní slavnost, která měla podtrhnout význam tohoto liturgického aktu a zvýraznit postavení rajhradské řeholní komunity na církevní mapě Moravy. Z pohledu rajhradských řeholníků se jednalo o dovršení významné fáze obnovy kláštera, jejíž počátky sahají k prvním pokusům o stavební úpravy na sklonku 17. století za proboštů Placida Novotného a Benona Brancouzského. Až jejich nástupce Antonín Pirmus se

však odhodlal k velkorysému přestavbě, pro niž se mu díky přátelským vztahům se žďárským opatem Václavem Vejmluvou podařilo roku 1720 získat v té době již věhlasného architekta Jana Blažeje Santiniho. Historikům umění se ovšem v nedávné době podařilo odkrýt významný vliv, který na výslednou podobu architektury měl sám benediktinský objednavatel.¹ Díky dlouhým 36 roků, které byly Antonínu Pirmovi dopřány k setrvání v pozici rajhradského představeného, se tento probošt rozhodujícím způsobem podílel také na organizování výstavby, angažování uměl-

Jakub Arnošt z Lichtensteinu-Castelcornu.
(Muzeum Vyškovska)

¹ KROUPA, Jiří. Rajhradský chrám v proboštské korespondenci 18. století. *Opuscula historiae artium. Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis brunensis*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, Řada uměnovědná F, roč. 55, č. F50, s. 43–80.

ců, získávání uměleckých děl a koncipování vnitřní výzdoby.² Slavnost posvěcení nového chrámu se tak současně stala i symbolickým dovršením jeho životního díla.

Navzdory významu celé události toho o průběhu svěcení i o související slavnosti víme až pozoruhodně málo. Nejsystematičtější pozornosti se této události dostalo v dějinách rajhradského kláštera sepsaných ve druhé polovině 19. století Bedou Dudíkem, i zde se však jedná o jediný odstavec vytěžující několik málo pramenů z klášterního archivu, které se k události vážou.³ Dozvídáme se tak, že pro důstojný průběh liturgie byla s velkým nákladem zajištěna nová řeholní roucha, že kajícíci, kteří v průběhu slavnostního oktávu vykonali zpověď a v chrámu se pomodlili, obdrželi plnomocné odpustky a že se rajhradští benediktini zavázali vždy na výročí slavnosti sloužit mši za konsekrátora, tedy olomouckého biskupa Jakuba Arnošta. V průběhu slavnostního tridua, tedy v prvních třech dnech slavnosti, navíc biskup udílel svátost bířmování věřícím, kteří dle Dudíka „proudili ze všech stran“. Slabá znalost průběhu slavnosti je odrazem relativně skromného okruhu přímých pramenů. Z opatského archivu se k ní dle dosavadních znalostí vztahují pouze tři pergamenové listiny, které v zásadě jen potvrzují dosažený stav.⁴ Ačkoli je pravděpodobné, že budoucí analýza dalších pramenů, např. Pirmovy korespondence, přinese nové výsledky, je třeba prozatím konstatovat absenci dokladů o vlastním průběhu, jakými v těchto případech bývají diaria, seznamy významných hostů, počty návštěvníků či udělených svátostí, popisy výzdoby či doprovodné pamětní tisky. Není to však s podivem – tento druh pramenů totiž zpravidla vznikl z potřeby reprezentovat událost vůči okolnímu světu, případně informovat vyšší instanci o jejím řádném průběhu. Jelikož však posvěcení chrámu mělo největší význam pro benediktinskou komunitu samotnou, doklady obdobných komunikačních aktů mohou scházet. Celkový rámec slavnosti tak dávají tušit již pouze dva další druhy pramenů liturgicko-uměleckého rázu. Jeden je hudební – ve sbírce rajhradského kláštera se dochoval opis hlasů dvousborové Slavnostní mše C dur italského skladatele Antonia Caldary, který posledních 20 let svého života (zemřel r. 1736) strávil ve Vídni jako dvorní vicekapelník císaře Karla VI. a udržoval

2 MACUROVÁ, Zuzana. *Umělecká praxe v barokním klášteře. Proměny rajhradského probošství v 18. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2015; ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela. *Rajhrad. Klášter s kostelem sv. Petra a Pavla*. In: MÁDL, Martin, HEISLEROVÁ, Radka, ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela, VÁCHA, Štěpán a kol. *Benediktini II*. Praha: Academia, 2016, s. 609–664.

3 DUDÍK, Beda. *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrathume Mähren. II. Band. Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart 1449–1848*. Wien: Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1868, s. 341.

4 MZA v Brně, fond E6 Benediktini Rajhrad, sign. Ag 56, inv. č. 81, listina z 22. 5. 1739 – papež Kliment XII. udílí kajícím, kteří se v daných osmi dnech pomodlí v rajhradském chrámu, plnomocné odpustky; *Ibid.*, sign. Ag 39, inv. č. 63, listina ze 7. 6. 1739 – olomoucký biskup Jakub Arnošt z Lichtensteinu-Castelcorna dosvědčuje, že vysvětil rajhradský chrám, jeho hlavní oltář a osm oltářů pobočních; *Ibid.*, sign. Ae 22/9, inv. č. 20, listina z 8. 6. 1739 – rajhradský klášter se zavazuje sloužit každoroční mši svatou za olomouckého biskupa Jakuba Arnošta, po dobu jeho života, i rekviem po jeho smrti, vždy na výročí posvěcení chrámu.

styky i s českými zeměmi, zejména questenbergovskými Jaroměřicemi. O opisu jeho slavnostní mše se v dobovém inventáři téže sbírky výslovně uvádí, že byla použita právě při slavnosti svěcení chrámu.⁵ Druhý okruh pramenů je literární – jedná se o čtveřici samostatně vydaných kázání, třech českých a jednoho německého, která v průběhu oslav v Rajhradě zazněla. Právě jim budeme věnovat pozornost na následujících řádcích.⁶

Než se však pustíme do rozboru jednotlivých homilií, je třeba nastínit metodologický kontext, do něhož tato studie vstupuje, a ozřejmit tak otázky, které hodláme zvoleným pramenům klást. Macešský přístup české historiografie k barokní kultuře je dávno minulostí a znatelný rozkvět zaznamenává v posledních letech také výzkum barokních slavností. Díky tomu lze sledovat postupnou proměnu způsobu, jímž se k tomuto fenoménu přistupuje. Tento posun lze charakterizovat jako cestu od syntézy k analýze. Badatelé předchozích generací přistupovali k barokním festivitám jako k typickým projevům barokní kultury, kterou chápali velmi široce coby jednotu sociální, náboženské (světonázorové) a umělecké reality 17. a 18. století. Zdeněk Kalista s oblibou popisoval pompéznost těchto událostí a připomínal jejich „typicky barokní“ charakter divadelního gesta, inscenovaného jednak za účelem zpřítomnit na zemi jevy nadzemské a jednak přitáhnout pozornost poutnických zástupů.⁷ Také Josef Válka akcentoval divadelnost barokních slavností, v níž se však vedle zbožnosti manifestuje současně i společenský a mocenský řád. Slavnosti jsou na jedné straně „nejcharakterističtějším produktem barokní religiozity a mentality“, v nichž „iluze harmonického světa řádu a ctností pohltí na čas lidskou mysl a kde na čas skutečnost života s reprezentací hodnot a snu splyne“. Ovšem současně „zbožnost se stává divadlem, v němž se porušuje ona rovnost před Bohem a je pohlcována gestem moci a společenské prestiže“.⁸

5 VESELÁ, Irena a ŽŮREK, Pavel. *Ne oči, ale mysl k Bohu. Maurus Haberhauer (1746–1799) a hudební kultura benediktinského kláštera v Rajhradě v 18. století*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2019, s. 48–49.

6 BARTOŠEK, Jeroným Antonín. *Heyl- Und Herrlichkeit Des Löblich-Uralten Nunnehro aber Gantz schön-verjüngerten Gottes-Hauses Des Benedictinischen Closter-Stifts RAYGERN, Oder Lob- und Ehren-Predig (...)*. Brno, 1739 (BCBT č. 14129); DUBRAVIUS, Antonín Ferdinand. *Iesus Veteranae Legis ex tribu Levi Sacerdos Magnus. Et Zorobabel Isräällitarum Dux, noviter resuscitatus (...)*. Brno, 1739 (Knihopis, č. K02127); JEŽEK, Antonín Jiří. *Castrum novum id est Domus Dei nova firmiter aedificata supra firmam Petram principum apostolorum SS. Petri et Pauli*. Brno, 1739 (Knihopis, č. K03560); JÁČKL, Martin. *Tří-Coulovy pravítko, s kterém se vnově vystavený a posvěcený kostel starožitého a osvobozeného kláštera rajhradského (...) vyměřil (...)*. Brno, 1739 (Knihopis, č. K03420).

7 Např. slavnost posvěcení žďárského poutního chrámu na Zelené Hoře popisuje slovy: „mohutná fuga zlatých a stříbrných rouch, červeň korouhví, bledá modř kadidla, oblaka baldachýnů a blesky drahocenných liturgických nádob. A tato podívaná, nadnášená zpěvem a hudbou, se opakuje znovu a znovu.“ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. Brno: Blok, 1970, s. 23. Dále viz TÝŽ. *Století andělů a dáblů. Jihočeský barok*. Jinočany: H&H, 1994, s. 103–107.

8 VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1995, s. 183; TÝŽ. *Homo festivans*. In: BŮŽEK, Václav a KRÁL, Pavel, eds. *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000, s. 5–19.

Oba zmínění autoři přistupovali ke slavnostem jako k součásti velkolepé mozaiky barokní kultury, kterou ve svých dílech skládali, přičemž dodnes je možné jejich pojednání číst jako pronikavé a do značné míry unikátní příklady syntetizujícího historického myšlení. Vlna zájmu o 17. a 18. století z posledních dvaceti let však zákonitě vyvolala potřebu odlišného přístupu – větší tematickou zacílenost, badatelskou kooperaci a vzájemnou souměřitelnost dosažených poznatků. Syntézy proto nahradily analytické metody. Vzhledem k potenciálu, jaký různé druhy festivit skýtají pro poznání hodnotového systému společnosti, není divu, že v tomto procesu brzy došlo i na církevní či světské slavnosti. Pozornost byla věnována panovnickým korunovacím či slavnostním vjezdům, z církevní oblasti pak slavnostem spojeným se světeckými kulturními, řádovými komunitami, významnými jubilei či s běžným náboženským provozem.⁹ V nedávné době získaly podrobné monografické zpracování také zřejmě nejspektakulárnější moravské církevní slavnosti 18. století, jimiž byly korunovace zázračných mariánských obrazů na Svatém Kopečku u Olomouce a na Starém Brně.¹⁰ Badatelský akcent se přitom posunuje od umělecko-historických souvislostí k výzkumu slavností jakožto svébytné sociální praxe. Řečeno slovy autora zmíněného pojednání o mariánských korunovacích Tomáše Malého: „Rituál vždy sleduje normativní řád, určený ekonomickými, politickými a správními podmínkami dané komunity či daného prostředí. Provedení rituálu přitom překračuje případné (sociální a jiné) rozdíly a utváří komunitu, což platí i tehdy, když existují rozdílné interpretace průběhu rituálu.“¹¹ Ve slavnostech spojených s rituálem tedy dochází k manifestaci sociálního řádu a otevírá se i prostor pro sdělování politických obsahů – potvrzování vlastního postavení či vazeb, vyjadřování nároků nebo významné zámky. Organizátoři slavností komponují celou událost s určitým záměrem a nemusí to být vždy pouze posílení prestiže, byť ta patří k motivům nejčastějším.

Vydeme-li z tohoto východiska, je zřejmé, že cílem následujícího textu nebude přidat na nebe moravských barokních slavností další hvězdu. Tomu brání nedostatek pramenů a také skutečnost, že na tomto nebi existují ze stejné doby hvězdy nesrovnatelně zářivější: oslavy svatořečení Jana Nepomuckého (1730), šestisté výročí příchodu premonstrátů na Hradisko u Olomouce (1751), obě mariánské koru-

9 Viz např. VLNAS, Vít, VESELÁ, Irena, VÁCHA, Štěpán a VOKÁČOVÁ, Petra. *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*. Praha: Paseka, 2009; HRBEK, Jiří. *České barokní korunovace*. Praha: NLN, 2010; ELBEL, Martin. Slavnostní vjezd kardinála Troyera do města Olomouce. In: *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780. 1. svazek, Proměny ambicí jednoho města*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010, s. 229–235; OPPELTOVÁ, Jana. Příspěvek k typologii barokních klášterních slavností. Na příkladu premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko u Olomouce. In: BŮŽEK, Václav a KRÁL, Pavel, eds. *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000, s. 505–536 (viz též další studie v témže sborníku).

10 MALÝ, Tomáš. *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury*. Brno: NLN, 2019.

11 Ibid., s. 60.

novace (1732 a 1736), intronizační vjezdy biskupů do Olomouce (1740 a 1747) nebo výročí obrany Brna před Švédy (1745). Posvěcení kostela ostatně nebyl v období vrcholného baroka nikterak ojedinělý rituál, jak ukazuje i námi sledovaný červen roku 1739 – po vysvěcení rajhradského chrámu biskup Jakub Arnošt pokračoval do Louky a Jaroměřic nad Rokytnou, celkem tak údajně jen v rámci této jednoměsíční cesty vysvětil tři chrámy a 31 oltářů.¹² Pokusíme se však rekonstruovat, jaké významy tato událost mohla nést, případně co se jejím prostřednictvím mohl snažit sdělit hlavní organizátor, probošt Antonín Pirmus.

Jak bylo výše řečeno, pramenem bude čtveřice kázání pronesená v průběhu oslav. Literárně-historický výzkum prokázal, že příležitostná kázání mají odlišný charakter od homiletiky spjaté s církevním rokem. Na rozdíl od textů zachycených v postilách, které spadají do kontextu nábožensky vzdělávací literatury a mají tudíž výrazně výchovný náboj, vycházejí příležitostné promluvy více ze smyslu nebo účelu dané události.¹³ Hypoteticky lze proto soudit, že se v jejich obsahu něco z hledaných významů otisklo, přičemž tuto hypotézu podporuje skutečnost, že jednotlivé promluvy byly vydány tiskem a pokud je známo, jsou to jediné dokumenty, které reprezentovaly událost vůči okolnímu světu. Ke hledání možných skrytých významů je však třeba přistupovat s velkou opatrností, neboť na sklonku třicátých let 18. století byla příležitostná kázání již velmi rozvinutým žánrem, který podléhal řadě konvencí a formálních zvyklostí. Kazatelé byli vedeni snahou naplnit očekávání publika, zaujmout jej svým důvtipem, hledat a nalézat překvapivé souvislosti nebo používat jazykové hříčky. Do cesty se tak staví dobově obvyklé rétorické a literární strategie.

12 ZUBER, Rudolf. *Osudy moravské církve v 18. století. 1695–1777*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987, s. 134.

13 SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha: Argo, 2005; TÝŽ. *Slovo ze srdce jejich aneb Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém*. Praha: Památník národního písemnictví, 2017. Za do jisté míry specifický žánr se pak považují kázání pohřební, viz PAVLIČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice: Veduta, 2008.

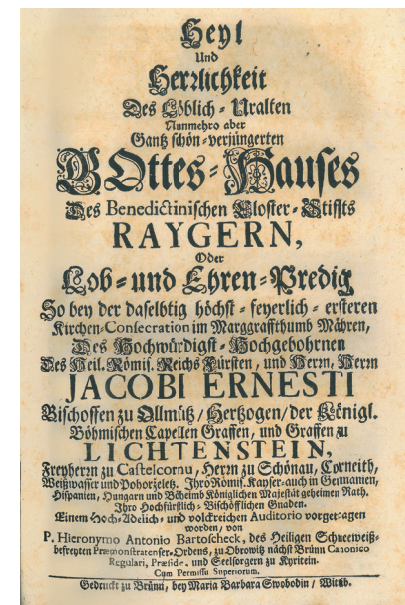
HEYL- UND HERRLICHKEIT DES LÖBLICH-URALTEN NUNMEHRO ABER GANTZ SCHÖN-VERJÜNGERTEN GOTTES-HAUSES

Jako první z celé čtveřice zaznělo přímo v den svěcení chrámu, tedy 7. června 1739, německé kázání, jehož autorem byl zábrdovický premonstrát Jeroným Antonín Bartošek.¹⁴ Na začátku jeho promluvy je vyznačena biblická citace, tzv. motto, jímž se stal verš z příběhu o Zacheovi v Lukášově evangeliu: „Dnes přišlo spasení do tohoto domu; vždyť je to také syn Abrahamův.“¹⁵ Kázání má standardní třídílnou strukturu s úvodem, výkladem a závěrem. Svou promluvu kazatel zahajuje bez jakéhokoli řečnického uvedení jakousi inscenovanou divadelní akcí: Spatřuje ve svém okolí sedm postav starců, kteří pro své stáří již nemohou stát, leží proto na podlaze a v rukách drží přesýpací hodiny a kosu. Rozhovorem s těmito „šedivci“ (Greysen) řečník zjišťuje, že jsou ve stáří od 91 do 691 let a rychle dospívá k závěru, že tyto imaginární postavy představují nedokončených sedm století rajhradských dějin. Po této připomínce dlouhověkosti kláštera se Bartošek obrací na jeho zakladatele knížete Břetislava, chce jej povolát znovu k životu, aby mohl spatřit své zakladatelské dílo v nové nádheře. Původ této nádhery spatřuje v „jiskrách modliteb“, které v průběhu konsekrace sršely ze „světlého kamene“ (Lichtenstein) a podnítily Boha, aby „naplnil, prozářil a prosvěttil“ svou nádherou přítomný chrám, podobně jako to učinil v případě chrámu Šalamounova. Aktem posvěcení se tak dokončilo dílo, které před lety započal Antonín Pirmus. Tímto konstataváním má být potvrzena platnost první části rozebíraného biblického výroku, naroubovaného na aktuální rajhradskou událost, a zbývalo vysvětlit souvislost se starozákonním Abrahamem, jíž kazatel věnuje hlavní část promluvy.

Vlastní výklad začíná rekapitulací biblického příběhu Abrahama, Izáka a Jákoba a připomínkou jejich zbožnosti, věrnosti a Božích zaslíbení. Konstatuje se jejich budování oltářů, zvláště pak s odvoláním na příběh o Jákobovu žebříku, v němž po snové rozmluvě s Hospodinem Jákob vztyčuje kámen, který měl pod hlavou, polévá jej olejem a tvoří z něj oltář.¹⁶ K naznačení souvislosti mezi aktuální situací a biblickým Abrahamem, jak to vyžaduje citovaný výrok evangelia, využívá Bartošek opět jazykovou narážku na jméno olomouckého biskupa. Vychází z výroku Jana

Křtitele, v němž tento Kristův předchůdce kárá farizeje a připomíná jim, že Bůh je schopen stvořit Abrahamovy syny z kamení.¹⁷ Narážka na kámen pak spěje přímočaře k identifikaci Abrahamova syna v přítomném biskupovi. Tento poznatek je pak rozveden a potvrzen v připomínce četných zakladatelských činů Jakuba Arnošta, mezi nimiž dominuje vztyčení oltáře, jímž je míněno zbudování kostela na biskupově rodovém panství v Pohořelicích na Zlínsku.¹⁸ Vyznění této části výkladu je pak podtrženo v duchu barokního patriotismu: „Podivuješ se snad, Moravo, nad tímto synem Abrahamovým a nad jeho vroucí oddaností Bohu?“¹⁹ A pointováno je finálním propojením s výchozím biblickým citátem: „Dnes přišlo spasení do tohoto domu, protože ten, který jej posvětil, je pravým synem Abrahamovým.“

Poté, co byla takto oslavena osoba konsekrátora, vzdal kazatel hold i hostitelům. S odvoláním na list sv. Pavla Římanům Bartošek připomíná, že „nejsou všichni dětmi Abrahamovými jen proto, že jsou jeho potomci“.²⁰ Skuteční synové Abrahamovi se poznají podle toho, že patriarchovo dílo rozmnožují a v mnohém jej dokonce předčí – tak jako „Patres Benediktiner“ z rajhradského kláštera: Vztyčil-li Abraham za svůj život tři kamenné oltáře a žádný chrám, benediktini postavili rozlehlý chrám o třech kupolích a v něm devět, tedy třikrát tři oltářů; byly-li Abrahamovy oltáře zasvěceny Božímu jménu, budou rajhradské oltáře sloužit samotnému Bohu etc. Řetězení dalších benediktinských zásluh je nakonec vygradováno kazatelským požehnáním benediktinské komunitě i olomouckému biskupovi, jímž se hlavní část promluvy zakončuje.

Kázání Jeronýma Antonína Bartoška, titulní list. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

14 Vedle rajhradského kázání je znám také jako autor pohřebního kázání při úmrtí zábrdovického opata Engelberta Hájka (1712), dále kázání při slavnosti posvěcení chrámu v Židlochovicích (1730) a tvůrce chvalořeči zahrnuté do slavnostního spisu *Enthronisticum Parthenium*, vydaného v souvislosti s korunovací svatokopecké madony (1732). Viz Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků: č. BCBT14127, BCBT14128, a Knihopis, č. K068868.

15 Lukáš 19:9. Zde je použit český ekumenický překlad, v tisku kázání se nachází vždy citace v latině a poté překlad do němčiny.

16 Genesis, kap. 28. Po rekapitulaci starozákonních událostí následuje v kázání rozbor příběhu o Zacheovi, muži, jenž pozval Ježíše do svého domu a pohostil jej. Z tohoto příběhu je však pouze vyvozena moralita adresovaná věřícím – kritizující luxus a vyzývající ke štědrosti tak, jak to učinil Zacheus vůči Ježíšovi. Oba jsou přítom označováni za syny Abrahamovy.

17 Matouš 3:9. „Nemyslete si, že můžete říkat: Náš otec je Abraham! Pravím vám, že Bůh může Abrahamovi stvořit děti z tohoto kamení!“

18 Kostel však ještě nebyl dokončen a vysvěcen, k jeho konsekraci došlo až 15. května 1740. KOCHTA, Ladislav a POKLUDA, Zdeněk. *Pohořelice: Z paměti a letopisů obce*. Pohořelice: Obec Pohořelice, 2014, s. 63–64.

19 „O geliebtest- und werthistes Vatterland hochlöbliches Marggraffthumb Mähren! Bewunderest du von Anbeginn dieses auss dem ural- Hochgräfflichen Stamen-Hauss von Lichtenstein erweckten Sohn Abrahams deines Fürsten, deines Hertzogen, deines Bischoffen und Geistlichen Oberhauptts, seine Gottseeligkeit, seinen unermüdeten Eyffer, seine innbrünstige Andacht zu Gott?“

20 Římanům 9:7.

Aby byla dodržena formální třídílná struktura kázání, připojuje v závěru Bartošek ještě jednu krátkou úvahu. Je založena opět na jazykové hříčce, tentokrát s využitím 17. verše z žalmu 104: „Na cypřiších si nachází místo čáp.“ Autor ovšem vychází z problematického latinského překladu Vulgaty, který zní „Herodii domus dux est eorum“, a sám jej převádí do němčiny slovy „Raygers Haus ist ihr Führer“. Dochází tak k několikerému posunu slovního významu. Latinský výraz *herodius* Bartošek překládá nikoli slovem čáp, nýbrž jako *Rayger*, tedy volavka.²¹ S odvoláním na dobový výklad Davidových žalmů od Thomase Le Blanca²² pak ztotožňuje tuto volavku s osobou Ježíše: Vysoký let volavky má připomínat Kristovo Nanebevstoupení, volavka stejně jako Kristus ukazuje lidem cestu a konečně, je-li volavka ptákem, který svou kořist krade (*Raub-Vogel*), pak odpovídá i výroku z Izaiášova proroctví „Rychlá kořist, chvatný lup“, který měl dle Bartoška souviset s Kristovým příchodem.²³ Morfologická blízkost slov *Rayger* a *Reigern* (Rajhrad) dovoluje kazateli vydávat rajhradský chrám, *Raygers-Haus*, za „dům volavky“, tedy vlastně dům Páně. Platí-li pak citovaný žalmový verš, překládaný v onom posunutém významu doslova jako „dům volavky je jejich vůdcem“, má se i rajhradský chrám stát vůdcem věřících, a sice vůdcem v modlitbě. Závěr celého kázání je sestaven z dlouhého výčtu modlitebních účelů, k nimž má rajhradský chrám věřící podnítit: zdraví panovníka a narození jeho mužského potomka, vítězství křesťanských zbraní proti Turkům, dlouhověkost nového olomouckého biskupa, moudré rozhodování zemských stavů, sláva obnoveného rajhradského chrámu etc.

Lze konstatovat, že Bartoškovu kázání se relativně málo věnuje rajhradské historii. K minulosti kláštera se vztahuje pouze na začátku symbolicky prostřednictvím fiktivních sedmi postav personifikujících jednotlivá století rajhradských dějin a z historických postav jmenuje výslovně pouze zakladatele, knížete Břetislava. Hlavním cílem této homilie je prostřednictvím řady biblických citátů, nečekaných souvislostí a hry se slovními významy oslavit osobu olomouckého biskupa, rajhradskou komunitu a podtrhnout nádheru nového chrámu.

Následujícího dne se kázání ujal jeden z nejvýraznějších moravských barokních kazatelů, Antonín Ferdinand Dubravius, jenž působil jako děkan v jihomoravském Podivíně. V literatuře se jedná o již poměrně známou osobnost, a to jak prostřednictvím tištěných příležitostných kázání, tak skrze překlady libret k barokním operám provozovaným na questenbergovském dvoře v Jaroměřicích nad Rokytnou.²⁴ K Rajhradu se vedle kázání k posvěcení chrámu váže ještě další tištěná Dubraviova homilie, kterou proslavil o měsíc později při svátku sv. Benedikta v červenci 1739, a pohřební kázání z roku 1744 nad proboštem Antonínem Pirmem.²⁵

Své kázání začíná Dubravius narážkou na hudební slavnost z předchozího dne a přirovnává ji ke slavnosti posvěcení Šalamounova chrámu.²⁶ Základ slavnosti svěcení chrámu pak spatřuje v příběhu o Jákobovi, konkrétně v jeho pomazání kamene olejem a v označení daného místa za dům Boží, připomíná tak stejnou biblickou souvislost jako Jeroným Antonín Bartošek předchozího dne.²⁷ Ke spojení zakladatelského činu starozákonního Jákoba s aktuálním rajhradským děním slouží řečníkovi jmenná shoda tohoto patriarchy a olomouckého biskupa: Dubravius chválí rajhradského probošta, neboť nejen že zvelebil zdejší chrám, ale především do něj přivedl Jákoba, jenž dokončil zasvěcení chrámu Bohu: „On zajisté jest ten Jakob, který včerejšího dne vstav dobře ráno hned o čtyřech hodinách do tohoto chrámu Božího vkročil a jeden vzáctný, krásný a světlý kámen, který netoliko pod hlavu položený měl, ale který sebou vždycky nosí na toto místo přinesl.“ Oslava biskupovy osoby je zakončena latinským chronogramem, který kazatel doporučuje benediktinům vsadit do průčelí chrámu.

Úvodní část je ústrojně zakončena uvedením biblického citátu, jenž se stal východiskem pro hlavní výklad homilie: „Veliká bude sláva domu tohoto, posledního větší než prvního.“²⁸ Citát pochází z knihy proroka Agea a vztahuje se k obnově jeruzalémského chrámu po návratu Izraelitů z babylonského zajetí. Ageus v něm citovanými slovy pobízí židovského vůdce Zerubábelu ke stavbě nového chrámu, který má být slavnější než původní chrám Šalamounův. Dubraviův výklad má dvě části: Nejprve musí publiku vysvětlit paradox ukrytý v Ageově výroku a poté jej vztáh-

21 V dnešním zoologickém názvosloví figuruje *ardea herodia* – volavka velká. V současné němčině je výraz pro volavku *Reiher*.

22 LE BLANC, Thomas. *Psalmorum Davidicorum Analysis, in qua aperte cernitur singulis in Psalmis ordinem esse admirabilem: adiungitur Commentarius amplissimus (...)*. Coloniae Agrippinae, 1682.

23 Izaiáš 8:1.

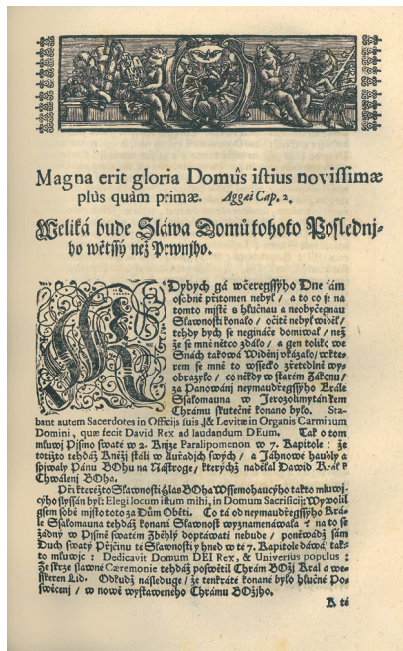
24 LIFKA, Bohumír, ed. *Medotekoucí sláva na hůře Libánu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995; SLÁDEK, pozn. 13, s. 367–396; MAŇAS, Vladimír. K osudům moravského barokního kazatele Antonína Ferdinanda Dubravia. *Opus musicum*. Brno, 2010, roč. 42, č. 1, s. 31–41; PERUTKOVÁ, Jana. *František Antonín Míča ve službách hraběte Questenberga a italská opera v Jaroměřicích*. Praha: KLP, 2011, s. 133–134.

25 Kázání k posvěcení rajhradského chrámu *Iesus Veteranae Legis ex tribu Levi sacerdos magnus* viz Knihopis, č. K02127. Dále viz *Sanctus Benedictus in Astris Magnus, qui in terris erat potens in verbis et operibus*. Brno, 1739 (BCBT22985), a pohřební kázání *Mvtatio Dexteræ excelsi filios patre suo in tristitia privans (...)*. Brno, 1744 (K02128).

26 S odkazem na 2. knihu Paralipomenon 7:6.

27 Genesis 28:22. „Kámen tento, kterýž jsem položil na znamení památky, slouti bude Dům Boží.“

28 Ageus 2:9.

Kázání Antonína Ferdinanda Dubravia, první strana textu. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

národům“, tedy příchodem Mesiáše. Zerubábelův chrám byl tedy slavnější než Šalamounův, neboť v něm působil Ježíš.

Chce-li však kazatel vztáhnout prorokův výrok „poslední větší prvního“ na Rajhrad roku 1739, musí doložit, že rajhradský chrám předčí oba jeruzalémské. Obrací se proto do historie Rajhradu. Konstrukce rajhradských dějin v Dubraviově podání je rámcově následující: Na rozdíl od chrámu jeruzalémského byl rajhradský vystavěn již třikrát. Poprvé od knížete Břetislava roku 1048, kdy byl rovněž vysvěcen pražským biskupem Severinem. Po dvou stech letech od této události byl od „bezbožných kacířů“ (míněn zřejmě vpád Mongolů r. 1241) a „loupežných Uhrů v nic uveden“ a v tomto stavu jej král Václav daroval olomouckému biskupu Brunovi ze Schauenburka. Ten klášter znovu vystavěl, zvelebil, roku 1255 osobně

nout na rajhradskou realitu. V prvním kroku se proto poměrně obsírně věnuje dějinám chrámu jeruzalémského: Zatímco v královském období izraelských dějin bylo možné na výstavbu chrámu použít nezměrné prostředky, měli Židé po návratu ze zajetí možnosti nepoměrně skromnější.²⁹ Ageovo ujištění, že nový chrám předčí ten původní, se proto již jeho židovským současníkům jevilo jako paradoxní. Vysvětlení se nabízí v dalším Ageem zprostředkovaném Božím slovu, které Dubravius parafrázuje a poněkud upravuje pro potřeby svého kázání: „Ještě jedno maličké jest a já pohnu nebe i zemi a přijde žádoucí všechněm národům, a naplním dům tento slávou, neb méť jest stříbro, méť jest zlato.“³⁰ S odvoláním na biblické komentáře od Cornelia a Lapide interpretuje Dubravius tento výrok tak, že nový jeruzalémský chrám se neměl proslavit vnější nádherou, nýbrž příchodem onoho „žádoucího všechněm

29 Velkou pozornost věnuje Dubravius vylíčení nádhery Šalamounova chrámu, kterou s odvoláním na jezuitu Cornelia a Lapide vyčísľuje na „dva tisíce a čtyry sta milionů dukátů“ a dodává, že tak mnoho zlata „sotva v celé Evropě nyní se nachází“.

30 Totéž místo v ekumenickém překladu: „Ještě jednou, a bude to brzy, otřesu nebem i zemi, mořem i souší. Otřesu všemi pronárody a přijdou s tím nejvzácnějším, co mají; a naplním tento dům slávou.“ Ageus 2:6.

posvětil a „důstojně velebným řeholníkům řádu sv. Otce Benedikta milostivě navrátil“. Následovala dlouhá staletí, během nichž byl klášter od „zuřivých a bohaprázdných kacířů“ plundrován, řeholníci byli rozehnáni a „ten chrám Boží spolu i s klášterem byl *specula latronum*, peleší lotrovskou a luterskou učiněný“. Dílčí záchrana přišla sice od císaře Rudolfa II., který na přímluvu kardinála Františka z Ditrichštejna existenci kláštera obnovil, ale až do posledních let čekal Rajhrad na nového Zerubábel, jehož konečně našel v proboštu Pirmovi. Dubraviovo ztotožnění Pirma a Zerubábel je pak završeno druhým latinským chronogramem, tvořícím pendant k chronogramu biskupovu. O tom, že nový rajhradský chrám předčí oba své středověké předchůdce, nemělo být pochyb. Mnohem větší řečnickou výzvu představovala ambice doložit, že kostel svou slávou překoná i oba chrámy jeruzalémské. Po odmítnutí vnějšího lesku se kritériem stala opět Kristova přítomnost: Zatímco v případě Zerubábelova chrámu se jednalo o Ježíšovu přítomnost historicky ohraničenou, v Rajhradě ji každodenně zajišťovala svátost eucharistie.

V poslední části kázání se řečník znovu vrací k oslavě hlavních postav slavnosti, totiž osoby proboštovy a biskupovy,³¹ obrací se s kazatelským napomenutím na čerstvé birmovance, žádá patrony rajhradského kostela, sv. Petra a Pavla, o pomoc ve válce proti Turkům a vyprošuje si přímluvné modlitby od přítomných benediktnů.³²

Kázání Antonína Ferdinanda Dubravia je literárně propracované, ačkoli se vzdává barokně obvyklé conceptualistické metody. Z rajhradské čtveřice se mu literárními kvalitami blíží již pouze promluva Martina Jäckla (viz níže). Dubravius věnuje široký prostor historii kláštera, jeho kázání se jako jediné zabývá také událostmi ze 13. století, které měly pro Rajhrad a jeho postavení na mapě středověkých církevních institucí klíčový význam. Činí tak ovšem velmi selektivně a k této skutečnosti se v závěru ještě vrátíme.

31 V biskupově případě tak činí prostřednictvím historické fikce, neboť Castelnorna považuje za člena knížecího rodu Lichtensteinů a připomíná známou metaforu šesti „hor a kamenů“, které měly tvořit oporu vlády císaře Ferdinanda II. ve 20. letech 17. století (Eggenberg, Werdenberg, Questenberg, Lichtenstein, Ditrichštejn, Valdštejn).

32 V roce 1739 vrcholil jeden z posledních válečných střetů mezi habsburskou monarchií a Osmanskou říší (1735–1739), v němž císařská strana přišla o většinu územních zisků z počátku století. BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, MIKULEC, Jiří, VESELÁ, Irena a VLNAS, Vít. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. IX. 1683–1740*. Praha: Paseka, 2011, s. 146–151.

CASTRUM NOVUM ID EST DOMUS DEI NOVA FIRMITER AEDIFICATA

Tvůrcem kázání v poslední den slavnostního tridua, tedy 9. června 1739, se stal Antonín Jiří Ježek, který po více než čtyřicet let (1705–1747) působil jako farář v Rosicích.³³ Rajhradské kázání je jeho dosud jediné známé tiskem vydané dílo.³⁴ Na Ježkově homilii na první pohled zarazí míra její podobnosti s Dubraviovým kázáním z minulého dne. Za základ si volí stejný biblický citát (Ageus 2:9) a v úvodu připomíná také další evangelijní verš, který v předchozích dnech již zazněl (příběh o Zacheovi, Lukáš 19:9). I výklad se ubírá velmi podobným směrem jako u Dubravia a volí podobné prostředky. Ježkovo kázání má však přibližně poloviční rozsah, což může být způsobeno ohledy na částečně se překrývající publikum.

V krátkém úvodu se kazatel rozhoduje, zda se zabývat historií chrámu či přítomností a volí přítomnost, což mu umožňuje exponovat oba biblické úryvky: „Než poněvadž dnes Hodie salus huic Domui facta est, a prorok Aggaeus praví: Magna erit gloria domus istius novissimae plusquam primae, zůstanu já při tomto posledním v nově zvelebeném chrámu Božím, ku Čestnosti toho vnově posvěceného Chrámu Božího slušné vážnosti jak horlivého posvětitelce Jeho Knížecí Osvícenosti Biskupa Olomuckého Pána Pána Jakuba Ernesta hraběte z Lichtensteina, tak taky důstojně velebného Antonína Pirmusa Pána praelata toho domu Božího zvelebitele, k potěšení jeho duchovních synův, k outočištění milých poddaných a k duchovnímu prospěchu milých vlastincův.“

Hlavní část kázání je založena na exegezi starozákonního úryvku z proroka Agea, která dospívá ke stejnému závěru, jako tomu bylo v případě kázání Dubraviova: Druhý jeruzalémský chrám byl posvěcen tím, že v něm vyučoval Kristus. Pokud by se dle Ježka prorok zjevil v Rajhradě, dal by přednost opět novému chrámu před středověkým, neboť jaký byl rozdíl mezi chrámy jeruzalémskými, takový je spatřován i mezi rajhradskými. Důvod spočívá v tom, že nový rajhradský chrám je prvním, který biskup Lichtenstein ve své nové církevní roli vysvětil (kazatel při té příležitosti navrhuje proboštu Pirmovi, aby své jméno změnil na Primus, neboť je „první milosti knížecí první oučasten“). Další důvod se vztahuje ke světelné režii rajhradské architektury, tedy k prosvětlení druhého chrámového prostoru a k dnes již nefunkčnímu světelnému efektu vystupujícímu zpoza hlavního oltáře. Kazatel se ptá probošta Pirma, zda mu připadá budova chrámu dostatečně osvětlena. Narážka na světlo vede řečníka podobně jako v předchozích kázáních k biskupovu jménu, neboť rajhradský chrám byl dostatečně prosvětlen teprve světlem vystupujícím z „jasného kamene“: „A takovým světlým a jasným kamenem já nazývám nejosvícenějšího knížete a hraběte z Lichtensteina, který svou

33 PODLAHA, Antonín. Dodatky a opravy k biografii starších spisovatelů českých a k starší české bibliografii. *Časopis českého musea*. Praha: České museum, 1901, roč. 75, č. 3, s. 266–267.

34 Knihopis, č. K03560.

biskupskou osvíceností, mocí a hodností tomuto zvelebenému chrámu Božímu dostatečné světlo přidal a ozdobil, tak že tento dům Boží krásy a spanilosti takové nabyl, že Krále nebeského jest zůstal.“

Závěrečná část kázání obsahuje metaforický obraz nesouvisející již s hlavním tématem výkladu. Jde o úvahu na téma Rajhrad – castrum. Místo je představeno jako dobrý hrad, který disponuje vším potřebným: bezpečným stavením, dostatkem vody, hojností munice, proviantu, udatnou posádkou i veliteli. Jednotlivé položky jsou však popisovány jako duchovní skutečnosti: voda = svěcená voda k omytí prvotního hříchu, proviant = Tělo Kristovo, posádka = benediktini etc. Nejkratší z rajhradských kázání je pak zakončeno požehnáním proboštovi a benediktinské komunitě.

TŘÍ-COULOVÝ PRAVÍTKO, S KTERÉM SE VNOVĚ VYSTAVENÝ A POSVĚCENÝ KOSTEL STAROŽITNÉHO A OSVOBOZENÉHO KLÁŠTERA RAJHRADSKÉHO (...) VYMĚŘIL

Poslední tiskem vydané kázání zaznělo při liturgii v samotném závěru slavnosti, tedy osmý den po posvěcení chrámu, 14. června 1739. Proslovil jej Martin Jäckl, kněz z cisterciáckého řádu působící ve farnosti Německé (dnes Veverské) Knínice, jehož domovským klášterem byl Sedlec u Kutné Hory.³⁵ Jäcklovo kázání je poměrně obsáhlé, nejvíce se blíží metodě tzv. konceptuálního kázání a spolu s kázáním Dubraviovým se nejužší váže k rajhradské historii.³⁶ Za základ slouží výrok z knihy Zjevení sv. Jana: „Vstaň a změř chrám Boží.“³⁷

Úvod kázání tvoří dobově oblíbená kazatelská strategie, v níž autor promluvy vypočítává důkazy své řečnické nedokonalosti. S pomocí citace ze Starého Zákona, výroku sv. Bernarda či historického příměru (Alexandr Veliký) prezentuje Jäckl obtížnost svého úkolu a své nedostatečné vlohy k jeho splnění: „Ach! Jak ubohý já s mým nevejřečným šepalým jazykem, s mým kouřem a dejmem neumělosti začazeným vtípem ten den osmý nejslavnější a nejsvětější učiním a vyslovím! (...) Co jinší vejřeční, výslovní, ostrovtipní chválo-řečníkové svou vejřečností a krásomluvností, svou vysokou moudrostí a ostrovtipností dobrého způsobili a napravili, to já s mou sprostno-mluvností a hloupo-vtípností ohyzdím a ohavním.“ Nejde však jen o strojený projev skromnosti, zdůraznění obtížnosti úkolu má přede-

35 Německé Knínice se nacházely na panství Veveří, jež patřilo klášteru cisterciáků Porta Coeli (Předklášteří). Duchovní správu zde vykonávali zpravidla cisterciáci ze Sedlce nebo z Velehradu, Martin Jäckl zde působil od r. 1721. Ačkoli titulní list kázání hovoří o Jäcklovi jako o knínickém faráři, již k r. 1733 je na tomto působišti jako duchovní správce uváděn Mikuláš Mait z Velehradu. Několik zmínek v rajhradském kázání naznačuje možnost, že Jäckl působil jako duchovní v císařské armádě. EICHLER, Karel. *Paměti panství veverského*. Brno: nákladem vlastním, 1891.

36 Knihopis, č. K03420. Jedná se o jediné známé tištěné dílo tohoto autora.

37 Zjevení 11:1.

vším podtrhnout nevyslovitelnou velikost obnovitelského díla a nádheru nového chrámu. Současně tvoří řečnickou přípravu pro základní koncept kázání: řečník vybaven pravítkem má podobně jako sv. Jan z knihy Zjevení přeměřit rajhradský chrám. Jeho pravítko měří však pouze tři couly, „neb tak hloupý a sprostný jsem, že sotva tří počítati a měřiti jsem se naučil“. Číslovka tři se pak stává hlavním klíčem pro popis jak rajhradských dějin, tak architektury a výzdoby nového chrámu.

Kázání je založeno na identifikování čísla tři v nejrůznějších souvislostech rajhradské minulosti a přítomnosti: „s tím tajemství plným počtem tento slavný dům Boží tak svázán a zasnouben vždy byl a posaváde jest, že se od něho téměř odloučiti nemůže.“³⁸ Tato číslovka měla figurovat už při založení kláštera: Jeho zakladatel kníže Břetislav je považován za v pořadí šestého knížete, poté co „Morava titul královský pozbyla“; klášter měl založit v souvislosti s válečnou výpravou do Uher, kterou podnikl ve službách římského císaře Jindřicha III. a za pontifikátu papeže Lva IX. Po založení kostela jej Břetislav předal benediktinskému řádu, což má být zase v pořadí třetí křesťanský řád (po řádu sv. Basilia a sv. Augustina), současně se jednalo o třetí Břetislavovu fundaci po sázavském klášteře a kapitule na Staré Boleslavi. Řečníkův důvtip se orientuje na řetězení podobných situací. Úsilí nacházet trojice či jejich násobky je natolik intenzivní, že je často třeba poněkud ohýbat realitu. Např. založení kláštera situuje Jäckl do roku 1047 (násobek tří), ačkoli je mu dobře známa zakládací listina datovaná o rok později, o níž ještě nebylo v povědomí, že se jedná o falzum z 13. století. Papež Lev IX. oproti tomu nastoupil svůj pontifikát až v roce 1049. Kazatelovým cílem však nebylo podat analyticky přesný popis historie, ale zaujmout posluchačstvo, skloubit historické či umělecké reálie s jednotící ideou kázání a tímto prostřednictvím vytvořit oslavný obraz dějin kláštera, jeho obnoveného chrámu a ctností benediktinské komunity.

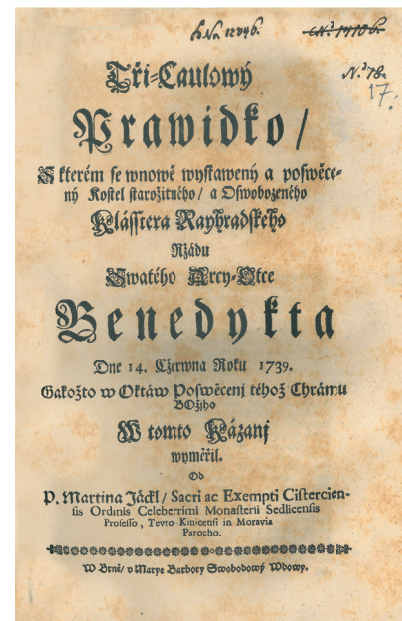
Po popisu vzniku rajhradského kláštera jakožto poděkování za úspěšnou vojenskou výpravu obrací řečník pozornost k podtržení duchovního významu Rajhradu pro české země. Východiskem je mu citát z deuterokanonické knihy Sírachovec: „Tři věci se mi líbí a prohlašuji je za ozdoby před Hospodínem i lidmi: svornost bratří, přátelství mezi bližními a ženu s mužem, když se vzájemně snášejí.“³⁹ Ke každému bodu následuje krátký komentář, vztahující jej k rajhradské fundaci. Nejsystematičtější je však paradoxně využit třetí bod, tedy vztah mezi mužem a ženou, vysvětlovaný jako duchovní vazba mezi mocnými minulých staletí a řeholí sv. Benedikta: „Markrabové, knížata, biskupové a hrabata skrze libou a silnou vůni benediktinských ctností zapálení (...) s tou svatou řeholí duchovně se zasnoubili.“

38 Potvrzení symboliky čísla tři jako čísla pro vyjádření dokonalosti a celistvosti autor hledá u Aristotela („Tria sunt omnia“). K pojetí číselné symboliky v baroku viz KALISTA, Zdeněk. *Tvář baroka*. Purley: Rozmluvy, 1989, s. 105–109; HORÁKOVÁ, Michaela. K symbolice v barokní homiletice. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, Řada literárněvědná D, roč. 42, č. D40, s. 25–32.

39 Sírachovec 25:1 (ČEP).

Po vyjmenování šesti benediktinských fundací, jež mají existenci naznačeného vztahu doložit, přichází pasáž, v níž je emotivně líčeno, jak tyto kláštery opět zanikaly a jak docházelo k jejich dokonalé zkáze: „Zatmělo jest zlato, proměnila se barva nejlepší, rozmetány jsou kamenové svatyně (...) vykořenil je vepř z lesa a obzvláštní zvěř spásla je, takže jen památka po nich pozůstává.“⁴⁰ Připomínka osudu klášterů zničených převážně v důsledku husitství a reformace poskytuje prostor k rétorickému podtržení duchovního významu Rajhradu. Neprerušitelná existence nejstaršího kláštera na Moravě, který unikl působení „kacířů“, pak slouží i k dovršení metafory lásky mezi mužem a ženou: Manželka Morava odmítla jiné nápadníky a zůstala věrná sv. Benediktovi.

V tomto momentu (tedy po dospění k dílčí pointě výkladu) se kazatel rozpo-
míná, že není letopiscem, nýbrž měřičem a obrací svou pozornost k obnovenému chrámu. Nejprve chválí dokonalost třetího posvěcení rajhradského kostela a vyzvedává osobnost světitele (po biskupech Severinovi a Brunovi ze Schauenburka přichází „světlý kámen“ Lichtenstein), poté se již věnuje popisu chrámu. Ze všech čtyř kázání věnuje právě Jäcklova promluva nejvíce pozornosti architektuře a umělecké výzdobě. Tři elipsovité prostory, do nichž je rajhradský chrám rozdělen, chápe jako připomínku chrámu Šalamounova, jenž měl být rovněž členěn na tři části: síň, vlastní dům a „svatiny svatých“. Při výkladu jednotlivých chrámových prostor se Jäckl věnuje především námětům nástropních fresek od Jana Jiřího Etgense.⁴¹ Nejedná se však o podrobný ikonografický popis, účelem promluvy je nabídnout vysvětlení duchovního obsahu maleb, který řečník spatřuje v odkazu na křesťanské svátosti. V každém prostoru pak přichází ke slovu také řečníkovo pravítko, s nímž si všímá nabízejících se trojic oltářů, oken, soch aj., či jejich násobků. První prostor po vstupu do chrámové lodi označuje Jäckl v narážce na Šalamounův chrám za „síň“. Výklad malby v její kupoli, jež zpracovává motiv Zjevení třetího

Kázání Martina Jäckla, titulní list.
(Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

40 Formulace s využitím Žalmu 80, verše 14.

41 Jejich podrobný ikonografický popis viz ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, pozn. 2, s. 637–664.

nebe apoštola Pavlovi, směřuje k připomínce svátosti křtu – křtem získává člověk dar zraku víry a spolu s ním i právo dohlédnout tak jako sv. Pavel do třetího nebe.

Ze síně kazatel vstupuje do „vlastního domu“. Malba druhé kupole zachycuje sv. Benedikta, jak v paprsku světla spatřuje celý svět, v kazatelově podání se tento svět skládá z nebe, země a pekla. Z napětí mezi nebem a peklem, pokušením a vírou, hříchem a láskou v lidské duši se stává vlastní téma výkladu. Člověk, po přijetí křtu přichází opět o nevinnost následkem působení hříchu, získává naději skrze svátost smíření: „Ejhle člověče! Když jsi tu milost osvěcující, kterou jsi při křtu svatém v prvním dílu chrámu Božího jako v síni nabyt, skrze hřích zase stratil a pozbyl, tudy trestání časného a ohně věčného zasloužil, slávy věčné se zbavil, v tomto domě Božím celý svět shromážděný spatřuji. A ejhle, pekla zasloužilého se sprostíš, per veniam, skrze odpuštění trestání se vším neštěstím tebe mine, per gratiam, skrze milost radosti a blahoslavenství věčného dojdeš, per gloriam skrze slávu.“

V poslední části chrámu, „svatině svatých“, je v kupoli vymalován motiv Proměnění Krista na hoře Tábor – v případě tohoto výjevu se Jäckl omezil pouze na konstatování přítomnosti dvou trojic – Ježíše, Mojžíše a Eliáše na straně jedné a třech spících apoštolů na straně druhé. Podrobnějšímu výkladu se však vyhýbá s odkazem na Kristův pokyn daný apoštolům „nikomu o tomto vidění neříkejte“.⁴² Více pozornosti tak věnuje „duchovnímu“ popisu oltáře, mariánské sochy a soch sv. Petra a Pavla – opět tak činí v narážce na svatostánek v Šalamounově chrámu, jehož údajně zdobila zlatá koruna a dva cherubíni.

V závěrečné části kázání se Jäckl vrací k otázce, proč řehole sv. Benedikta pře-trvala všechna neklidná staletí. Prostřednictvím zřetězení metafor (kmen – hlava – Slunce – vrchoviště, z něhož vytéká vláha) je benediktinská řehole, uvedená do „Rajhradského ráje“, chápána jako zdroj křesťanství na Moravě. Všichni moravští křesťané jsou dle Jäckla povinni vyznávat, že „Svatý Benedikt a duchovní synové jeho naučili nás zákon Tvůj, ó Pane, znáti“. Protivenství, která musel Rajhrad za-žít, se vysvětlují jako útoky na samotné jádro či „kmen“ křesťanské víry. Zrušení jiných klášterů je pak chápáno jen jako „osekání ratolestí“, zatímco kmen zůstal a stal se záchranou moravského pravověří.

42 Matouš 17:9.

ZÁVĚR

Všechna čtyři rajhradská kázání propojuje několik shodných motivů, které vykazují znak zjevné koordinovanosti. Připomínají stejné biblické citáty – ve všech se například objeví zmínka příběhu o Zacheovi, motiv Jákobova vztyčení oltáře a stejně tak i konstruování paralel mezi rajhradským a jeruzalémským chrámem. Dvě kázání pak mají i shodné argumentum, tedy biblický citát sloužící jako základ výkladu, konkrétně kázání Dubraviovo a Ježkovo vycházející z knihy proroka Agea. Ke zmíněným biblickým pasážím se však jednotlivá kázání nevztahují stejnou mírou, někdy jde jen o letmou zmínku, jindy o obsáhlý rozbor. I tak je ovšem patrné, že kázání vycházela ze společného zadání. Jeho původ je nutno spatřovat u hlavního organizátora oslav, tedy probošta Antonína Pirma, nebo v jeho blízkém okolí. Je nasnadě, že podobné koordinaci podléhalo i celkové vyznění kázání. Nebude jistě překvapivé, že promluvy mají oslavný ráz, žádná z nich ovšem neopomine věnovat samostatnou pasáž osobě konsekrátora, olomouckého biskupa Jakuba Arnošta, všichni řečníci k tomu navíc shodně využili (byť opět v nestejně míře) slovní hříčku založenou na překladu biskupova jména jako „světlého kamene“. Kázání koncipovaná jako oslava kláštera, chrámu, jeho světitele a v menší míře též jeho obnovitele Antonína Pirma je proto třeba chápat primárně jako literární útvary zapadající do celkové dramaturgie slavnosti.

Zbývá odpovědět na otázku, zda je možné rajhradská kázání využít k odhale-ní skrytých komunikačních obsahů, které mohla slavnost sledovat. Jeden motiv k zamyšlení se nabízí, je jím způsob, jakým rajhradští kazatelé přistupují k dě-jinám kláštera. Využití historii nejstaršího kláštera na Moravě k prezentaci jeho významu bylo přirozeně velmi lákavé, zdejších dějin se proto v nějaké podobě dotýkají všichni řečníci. Největší prostor však historie získává v kázáních Antonína Ferdinanda Dubravia a Martina Jäckla. Oba autoři vycházejí ze stejného narativu a vzhledem k pečlivosti, s níž byla slavnost organizována, je obtížné si představit, že by ke shodnému obrazu rajhradské minulosti dospěli bez konzultace se zdejšími představenými. V předestřené historické obrazu sehrává klíčovou úlohu ně-kolik uzlových momentů: Prvním je založení kláštera knížetem Břetislavem, jeho posvěcení pražským biskupem Severinem a předání kláštera řeholi sv. Benedikta. Druhým jsou události 13. století, v němž nejprve mělo dojít k poničení kláštera dvěma nepřátelskými nájezdy. Po nich následovalo předání Rajhradu olomouc-kému biskupu Brunovi, který klášter opravil, znovu vysvětil a vrátil benedikti-nům. Na této konstrukci je pozoruhodné, s jakou důsledností se vyhýbá jakékoli zmínce o mateřském konventu na Břevnově. Rajhradský klášter zde vystupuje jako samostatný subjekt, popřípadě v čase jeho ohrožení či zpochybněné exis-tence přebírá tuto roli obecně „řád sv. Benedikta“. Vytěsnění Břevnova ze starších rajhradských dějin pak znemožňuje i jakoukoli zmínku o vleklém právním sporu o jurisdikci nad Rajhradem, který mezi Břevnovem a olomouckým biskupstvím

probíhal v druhé polovině 13. století a ukončilo jej až uznání břevnovských nároků biskupem Dětřichem roku 1296.⁴³ Přijmeme-li skutečnost, že se v rámci toho-
to sporu podřízenost Rajhradu vůči Břevnovu teprve konstitovala, na čemž se
v zásadě shoduje i současná medievistická literatura, pak záměrné ignorování
tohoto procesu představuje současně i popření legitimacy břevnovské supremace.
Platnost této hypotézy naznačuje i okolnost, že se o Břevnovu nenachází v kázá-
ních zmínka ani v souvislosti s dalšími uzlovými body rajhradských dějin. Mezi
ně překvapivě nepatří 14. století, kdy zdejší klášter, již jako probošství podřízené
břevnovskému opatovi, zažíval období klidného rozvoje, ale až staletí husitství
a reformace, během nichž se ocitl naopak v nebezpečí zániku. V kritický okamžik
však přišla pomoc od panovníka (Rudolfa II.) a olomouckého biskupa (Františka
z Ditrichštejna). Jejich přičiněním byl klášter zachráněn, obnovený lesk mu pak
vrátil až nový Zerubábel, Antonín Pirmus.

Závěrem lze tedy konstatovat, že kázání proslovená v rámci oslav posvěce-
ní rajhradského chrámu plně odpovídají žánru příležitostných promluv. Jejich
hlavním smyslem bylo prezentovat nádheru nového chrámu, oslavit osobnost
přítomného biskupa a vyzdvihnout duchovní význam zdejší benediktinské ko-
munity. Přispívají tak k celkovému rámci oslav, které měly zvýšit prestiž klášte-
ra. V kázáních se však současně odráží způsob, jakým rajhradští benediktini rozuměli
svým dějinám, a promítá se do nich také orientace probošta Antonína Pirma na
olomouckou diecézi, v níž mohl spatřovat záštitu ve svém úsilí o dosažení církevní
samostatnosti.⁴⁴

43 ŠRÁMEK, Josef. Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu
k proboštví v horizontu 11.–14. století. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná spo-
lečnost, 2014, roč. 66, č. 1, s. 45–62.

44 Možnosti, že stavební obnova klášte-
ra byla do jisté míry motivována též tímto úsilím, si ostatně všimá
i novodobá literatura. Dosud nejvíc tuto ideu akcentoval Jan Sedlák, viz SEDLÁK, Jan. *Jan Blažej Santini.
Setkání baroku s gotikou*. Praha: Vyšehrad, 1987, s. 139–144.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně), fond E6 Benediktini Rajhrad:
sign. Ag 56, inv. č. 81, listina z 22. 5. 1739.

sign. Ag 39, inv. č. 63, listina ze 7. 6. 1739.

sign. Ae 22/9, inv. č. 20, listina z 8. 6. 1739.

BARTOŠEK, Jeroným Antonín. *Heyl- und Herrlichkeit Des Löblich-Uralten
Nunnehro aber Gantz Schön-Verjüngerten Gottes-Hauses (...)* Brno, 1739.

DUBRAVIUS, Antonín Ferdinand. *Iesus Veteranae Legis ex tribu Levi sacerdos
magnus (...)* Brno, 1739.

JÄCKL, Martin. *Tří-Coulový pravítko, s kterém se vnově vystavený a posvěcený kostel
starožitného a osvobozeného klášte-
ra rajhradského (...)* vyměřil. Brno, 1739.

JEŽEK, Antonín Jiří. *Castrum novum id est Domus Dei nova firmiter aedificata (...)*
Brno, 1739.

LE BLANC, Thomas. *Psalmorum Davidicorum Analysis, in qua aperte cernitur
singulis in Psalmis ordinem esse admirabilem: adiungitur Commentarius
amplissimus (...)* Coloniae Agrippinae, 1682.

BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, MIKULEC, Jiří, VESELÁ, Irena a VLNAS, Vít:
Velké dějiny země Koruny české. Sv. IX. 1683–1740. Praha: Paseka, 2011. ISBN
978-80-7432-105-4.

DUDÍK, Beda. *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgraftume
Mähren. II. Band. Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart 1449–1848*.
Wien: Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1868, s. 341.

EICHLER, Karel. *Paměti panství veverského*. Brno: nákladem vlastním, 1891.

ELBEL, Martin. Slavnostní vjezd kardinála Troyera do města Olomouce. In:
*Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780. 1. svazek, Proměny ambic
jednoho města*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010, s. 229–235. ISBN
978-80-87149-38-6.

HORÁKOVÁ, Michaela. K symbolice v barokní homiletice. *Sborník prací
Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, Řada
literárněvědná D, roč. 42, č. D40, s. 25–32. ISSN 0231-7818.

HRBEK, Jiří. *České barokní korunovace*. Praha: NLN, 2010. ISBN
978-80-7422-011-1.

KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. Brno: Blok, 1970.

KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok.* Jinočany: H&H, 1994. ISBN 80-85467-90-9.

KALISTA, Zdeněk. *Tvář baroka.* Purley: Rozmluvy, 1989. ISBN 0-946352-03-8.

KOCHTA, Ladislav a POKLUDA, Zdeněk. *Pohořelice: Z paměti a letopisů obce.* Pohořelice: Obec Pohořelice, 2014. ISBN 978-80-260-5604-1.

KROUPA, Jiří. Rajhradský chrám v proboštské korespondenci 18. století. *Opuscula historiae artium. Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis brunensis.* Brno: Masarykova univerzita, 2006, Řada uměnovědná F, roč. 55, č. F50, s. 43–80. ISSN 1211-7390.

LIFKA, Bohumír, ed. *Medetekoucí sláva na hůře Libánu.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5.

MACUROVÁ, Zuzana. *Umělecká praxe v barokním klášteře. Proměny rajhradského proboštsví v 18. století.* Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7993-9.

MALÝ, Tomáš. *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury.* Brno: NLN, 2019. ISBN 978-80-7422-691-5.

MAŇAS, Vladimír. K osudům moravského barokního kazatele Antonína Ferdinanda Dubraviva. *Opus musicum.* Brno: 2010, roč. 42, č. 1, s. 31–41. ISSN 0862-8505.

OPPELTOVÁ, Jana. Příspěvek k typologii barokních klášterních slavností. Na příkladu premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko u Olomouce. In: BŮŽEK, Václav a KRÁL, Pavel, eds. *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku.* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000, s. 505–536. ISBN 80-7040-384-5.

PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku.* České Budějovice: Veduta, 2008. ISBN 978-80-86829-39-5.

PERUTKOVÁ, Jana. *František Antonín Míča ve službách hraběte Questenberga a italská opera v Jaroměřicích.* Praha: KLP, 2011. ISBN 978-80-86791-73-9.

PODLAHA, Antonín. Dodatky a opravy k biografickým starším spisovatelů českých a k starší české bibliografii. *Časopis českého musea.* Praha: České museum, 1901, roč. 75, č. 3, s. 266–267.

SEDLÁK, Jan. *Jan Blažej Santini. Setkání baroku s gotikou.* Praha: Vyšehrad, 1987.

SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století.* Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9.

SLÁDEK, Miloš. *Slovo ze srdce jejich aneb Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém.* Praha: Památník národního písemnictví, 2017. ISBN 978-80-87376-36-2.

ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela. Rajhrad. Klášter s kostelem sv. Petra a Pavla. In: MÁDL, Martin, HEISLEROVÁ, Radka, ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela, VÁCHA, Štěpán a kol. *Benediktini II.* Praha: Academia, 2016, s. 609–664. ISBN 978-80-200-2621-7.

ŠRÁMEK, Josef. Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštsví v horizontu 11.–14. století. *Vlastivědný věstník moravský.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2014, roč. 66, č. 1, s. 45–62. ISSN 0323-2581.

VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1995. ISBN 80-85048-62-0.

VÁLKA, Josef. Homo festivans. In: BŮŽEK, Václav a KRÁL, Pavel, eds. *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku.* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000, s. 5–19. ISBN 80-7040-384-5.

VESELÁ, Irena a ŽŮREK, Pavel. *Ne oči, ale mysl k Bohu. Maurus Haberhauer (1746–1799) a hudební kultura benediktinského kláštera v Rajhradě v 18. století.* Brno: Moravská zemská knihovna, 2019. ISBN 978-80-7051-273-9.

VLNAS, Vít, VESELÁ, Irena, VÁCHA, Štěpán a VOKÁČOVÁ, Petra. *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723.* Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-002-6.

ZUBER, Rudolf. *Osudy moravské církve v 18. století. 1695–1777.* Praha, 1987.

KLÍČOVÁ SLOVA: Rajhrad, potridentská liturgie, chrám sv. Petra a Pavla, kázání, církevní dějiny

ZUSAMMENFASSUNG

„Die Letzten werden die Ersten sein“. Gedruckte Predigten zum Anlass der Weihe der Klosterkirche in Rajhrad und ihre historischen Motive

Im Juni 1739 fand in Rajhrad nach umfangreichen Umbauarbeiten, die ab dem Jahr 1722 vorgenommen worden waren, die feierliche Weihe der Klosterkirche statt. Anlässlich der Weihe wurde im Kloster eine achttägige Feier abgehalten, die im Zusammenhang mit einer Reihe ähnlicher barocker Feierlichkeiten stand, welche vor der Mitte des 18. Jahrhunderts in Mähren veranstaltet wurden. Zu diesem Ereignis in Rajhrad gibt es relativ wenige erhalten gebliebene Quellen, darunter vier Predigten, die im Verlauf der Feierlichkeiten gehalten wurden. Diese Predigten entsprechen vollständig dem zeitgenössischen Genre der Gelegenheitsrede. Ihr primärer Zweck war es, die Pracht der neuen Klosterkirche zu präsentieren, die Person des anwesenden Bischofs zu ehren und die geistliche Bedeutung der damaligen Benediktinergemeinschaft zu betonen. Sie tragen somit zum gesamtgesellschaftlichen Rahmen der Feierlichkeiten bei, die das Prestige des Klosters steigern sollten. In den Predigten spiegelt sich jedoch gleichzeitig die Art und Weise wider, in welcher die Benediktiner in Rajhrad ihre Geschichte wahrnahmen, und es ist darin auch die Ausrichtung von Probst Antonín Pirm auf die Diözese von Olomouc zu erkennen, von welcher er sich Rückhalt in seiner Bemühung nach kirchlicher Unabhängigkeit erhofft haben mochte.